

קצר, אבל קולע: על הסיפור הקצר

חיים בכמה עמודים? אי-הצורך לדחות סיפוקים? ג'יימס ג'ויס אבן את הקסם כ"רגע אחד של תובנה עמוקה" שהוא קרא לה "גילוי" (epiphany). צוטן טודורוב הבולגרי, היסטוריון ומסאי, כתב שהסיפור הקצר הוא "ספרות נקייה" כי בשעת קריאתו אין לקורא/ת זמן מנטאלי לשכוח שזו ספרות ולא החיים עצמם. ג'ובאני בוקצ'יו הנחשב לאבי הסיפור הקצר השאיר לנו את *דקמרון*, מאה סיפורים קצרים, מעין "אלף לילה ולילה" של ימי הביניים ובסוף אותה מאה כתב ג'ופרי צ'וסר את *סיפורי קנטרברי* המופלאים שלו. אחד המפורסמים שבסיפורי דקמרון הוא "הבז". סיפור פשוט שהוא אבטיפוס ממש לסוגת הסיפור הקצר, בוודאי לפי מסורת הכתיבה בימי הביניים. השורה התחתונה: אין בו, כך נדמה, ולו מילה אחת מיותרת. כך או כך, לא מן הנמנע שנסכיבות הולדתו של הסיפור הקצר נעוצות בכורח המציאות, בתקופות קדומות שבהן ערכי התרבות הועברו בעל פה. כמה ארוך יכול להיות סיפור בעל פה? היה קל יותר לזכור שורות מחורזות, ובראשית היו השירים והפואמות.

עקרונות הסיפור הקלאסי התגמשו ומתגמשים כל העת והם בידוע תלויי תקופה ותרבות, ואף טרם הסתיים הדיון בשאלה איפה נגמר הסיפור הקצר ואיפה מתחילה הנובלה (שאת בכורתה "הנסיכה מקלב" כתבה מאדאם דה לה פייט עוד באמצע המאה השבע-עשרה) - אחד יאמר 5000 מילים ואחת תאמר 10000. מכל מקום, כמו באופנה עכשווית - גם בסיפור הקצר, "הכול הולך". הוא אינו נתון עוד לחוקותיה או למגבלותיה של קונוונציה מסוימת. להיפך, יש המשבחים את האקספרימנטליות, גם כשהיא שוכחת, אבוי, את הקורא. דומה שנעשו כבר כל הניסויים הספרותיים האפשריים בסוגה - בעיצוב הדמויות ובמספרן, בשימוש בציירי עלילה ובזמן, בויתור על אקספוזיציה, קיצורו של הסיפור לכדי 'קצרצר' או עיבוי לכדי נובלה, והמגוון גדול ומרתק. זכיתי להיחשף אל מקצת מן המגוון המקומי בשנה שעברה, כששימשתי שופטת בתחרות הסיפור הקצר של עיתון הארץ ובמהלכה קראתי למעלה מ-1400 סיפורים. איך אומרים? חוויה מדהימה. באמת. זכות הצצה נדירה לכל היבט אפשרי של החיים בארץ, לכל סגנון חיים ולכל אספריציה ספרותית. מטבע הדברים לא כל הסיפורים היו טובים, אבל הם היו רחוקים מאוד מ"גרפומניה". מנבחריהם ניתן ליצור אנתולוגיה נהדרת. באחרונה, אגב, נשמעת קריאה מסקרנת לפתוח את תחרות הסיפור הקצר של עיתון 'הארץ' לשיפוט הקוראים בפייסבוק - אולי באופן הזה הבחירה תהיה דמוקרטית יותר אך לא מן הנמנע שהסיפור הקצר שייבחר לא יהיה בהכרח הטוב ביותר אלא זה שלכותבו יש הכי הרבה חברים.

בתוך משבר הספרות הנוכחי, זוכה הסיפור הקצר לעדנה בעולם הווירטואלי דווקא, עולם חדש המקיים העתקה מתמדת ומסקרנת של מוקדי הכוח בהיבטים רבים של חיינו, גם בשדה הספרות, העתקה העשויה ליתר את תיווכן של ההוצאות לאור, כתבי העת וביקורת הספרות כפי שאנחנו מכירים אותם, ולהציל בתוך כך יערות רבים מכליה. פורומים חדשים צצים ברשת כל הזמן - ומציעים במה פתוחה ליוצרים עלומים בצד יוצרים ידועים, כמו למשל 'במה חדשה' הישראלי או כמו Byliner האמריקאי שהוא פרויקט חדש ומצליח מאוד שמציע למנויי למעלה מ-30 אלף סיפורים קצרים - ביניהם שנכתבו על ידי מרגרט אטווד, איימי טאן וזוכה פרס פוליצר טיילור ברנץ'. גם פייסבוק הוא, כאמור, במה טובה להפצת סיפורים קצרים. חנות הספרים הדיגיטלית 'בוקסילה', למשל, מפרסמת גם 'סינגלים', כלומר יצירות יחידות, סיפורים קצרים ונובלות, מה שהוצאות הספרים לא יכולות לעשות מטעמים מובנים, למעט אולי באופן חריג, כמו פרסום הנובלה *גלו את פניה* מאת רונית מטלון בהוצאת עם עובד. ולא אמרנו מילה על חובבי סוגת הסיפור הקצר הגדולים ביותר: הילדות והילדים. ♦

ספרה של עדנה שמש *דיננות החול של פריז* ראה אור בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

לא מזמן התלקח ויכוח-זוטא מעל דפי מוסף 'ספרים' בעיתון 'הארץ', בין דורית רביניאן לבין המשוררת תהל פרוש, בנוגע לשאלה מי עובד 'קשה' יותר: כותב השירים או הפרוזאיקן. בתגובה כתבתי במוסף זה שהניסיון להשוות בין כותב הפרוזה לבין כותב השירה הוא כניסיון להשוות בין רץ המרתון לבין הרץ למרחקים קצרים. האם נעלה על הדעת לומר שיוסיין בולט עצלן כי הוא רץ רק 9 שניות אל תהילת העולם לעומת וילסון קיפסאנג הרץ 42 ק"מ ועוד קצת? כך הדבר גם בניסיון לבדל את טיבו ואת ערכו של הסיפור הקצר ביחס לאלה של הרומן. לא מעט כותבים וקוראים סוברים שהסיפור הקצר הוא פרוזודור שכותב צריך לעבור דרכו, מעין שלב חניכה לכאורה או הליכה מה'קל' אל ה'כבד', בדרך לכתבת רומן. יחסן של הוצאות לאור לא מעטות אל הסיפור הקצר אנלוגי אף הוא לוויכוח-הזוטא ולתפיסת מקומו - הראוי או הלא ראוי - בשדה הספרות. לא פעם בוער בי לתבוע את עלבונן של הסיפור הקצר, למשל בשעה שאני קוראת ספרי סיפורים קצרים המחופשים לרומן - הם מהזכיר בגב הספר שמדובר בסיפורים קצרים ולעתים הסיפורים מסודרים באופן מתעתע שייראה כאילו מדובר בחלוקה לפרקים ולא ליצירות עצמאיות. זוהי התייחסות אפולוגטית אל הסיפור הקצר, וחבל. מוציאים לאור לא מעטים מסתייגים מפרסום ספרי סיפורים קצרים בתואנה שהסוגה אינה פופולארית וכי השקעה בה אינה רווחית. אך האם באמת אין מקום ראוי בלב הקוראות והקוראים לסוגת הזאת? בוודאי שיש, אלא שאת המגמות לא הם קובעים בהכרח. לא מזמן אמר לי עורך ראשי דק אבחנה העובד בהוצאה לאור ש"סיפורים קצרים אינם פופולאריים דיים בישראל כי יש יותר מדי עורכים ראשיים בהוצאות ספרים שאומרים שהסיפור הקצר אינו פופולארי דיו". כך או כך, אין ספק שככל שמשבר המו"לות בארץ מעמיק, הראשונים לסבול מאי פרסום הם ספרי סיפורים קצרים ושירה.

הסופרת הקנדית אליס מונרו אמרה באחרונה בטקס קבלת פרס נובל שהיא מקווה שזכייתה של כותבת סיפורים קצרים בפרס היוקרתית תעלה את קרנו של הסיפור הקצר בין הכותבים והקוראים כאחד. מונרו מעולם לא כתבה שום דבר שאינו נובלה או סיפור קצר. גם אידה פינק, או הנרי, איזק בבל, ריימונד קארבר ואתגר קרת, אם למנות אחדים, נשאר נאמנים לסוגה. סופרים נודעים רבים קנו את עולמם באמצעות סיפורים קצרים: טילי אולסן ידועה בעיקר בגלל *אני עומדת כאן ומגהצת* המופלא, חורחה לואיס בורחס בגלל *גן השבילים המתפצלים*, קתרין מנספלד בשל *בית הכובות*, ג'יימס ג'ויס בשל *דבלינאים* המונומנטלי. גם טובי כותבות וכותבי הרומנים בעולם כתבו סיפורים קצרים. אדגר אלן פו ו"ש" עגנון, ויליאם פוקנר ודפני די מורייה, אנטון צ'כוב וג'יימס ג'ויס, גרהם גריין וגבריאל גרסיה מרקס, הנרי ג'יימס וולטר, גי דה מונפסן ופרנץ קפקא. כמה אופרות נודעות, למשל "קופליה", מפצח האגוזים ו"סיפורי הופמן" מבוססות על סיפורים שכתב ארנסט הופמן, וכך גם מקורם של סרטים רבים, למשל "הציפורים" ו"סיפורו המופלא של בנג'מין באטן" בסיפור קצר.

מה יש בו בסיפור הקצר שהוא מותיר רושם עז כל כך על קוראותיו וקוראיות? התמציתיות והזיכרון שיש בסיפור מהודק? אחדות הזמן, העלילה והמקום שבסיפור הקלאסי? דחיסתו של עולם שלם או פרק